

ATATÜRK, CUMHURİYETİ VE MİLLÎ KİMLİK

İBRAHİM İSLAM*

1. KAVRAM: MİLLET VE MİLLÎ KİMLİK

Millet, günümüze kadar tam kesin tanımı yapılamayan kavramlardan biridir. Fransızca *nationalité*, İngilizce *nationality*, bir insanın vatandaşı veya uyruğu olduğu ülkeyi ifade eder. Almanlar, hukukî vatandaşlık anlamına, *staatsangehörigkeit*, etnik anlamda *nationalität* veya *nasyonalismus* sözcüklerini kullanmaktadır. Milletlerarası hukuk bakımından millet; müşterek bir idare altında toplanmış, kanunları icra ettirmek için örgütlenmiş tüzel kişiliktir.¹ Türkçede bu anlamları karşılamak maksadıyla tabiiyet, millet/milliyet kavramları kullanılır. Millet sözcüğü etimolojik olarak dinî bir anlam ifade eder.²

Nationalité, Fransız akademi lügatına 1835'de girmiş, Fransız İhtilali kavramı tanınmış, milletin hukukunu tayin etmiş, fakat onların ne dilleri ne de tarihleriyle ilgilenmemiştir.³ Tarihin bize sunduğu büyük nüfus karışmaları dikkate alındığında, eski çağlardan beri, milletin temelini oluşturacak saf bir ırkın bulunmadığı kolayca anlaşılır. Ruslar, İngilizler, Almanlar, Fransızlar dahil olmak üzere, milletlerin hemen hepsi birçok kavmin/toplumun karışmasından meydana gelmiştir.⁴ Eski Mısır'da coğrafi ve dinî birlik, Asuri ve Keldanilerde savaş, toplumsal yapının temellerini oluşturmuştur. Eski Yunan'da (Atina, Sparta, Makedon vs.) ırksal bir bütünlükten söz edilemez, İspanya'da XV.yüzyıl sonunda İabella ile Ferdinand'ın evliliği, haneden ve din birliği üzerinde tedricî bir toplum oluşturmuştur. Ortaçağın sonlarında Avrupa'nın en medenî toplumu sayılan İtalyanlar ise, ne bir millet, ne de bir devlet teşkil edememiştir.⁵

* Yrd. Doç. Dr., HRÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi-Şanlı Urfa.

¹ Mehmet Ali Ayni, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, s. 19.

² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. M. Kıratlı), Ankara 1991, s. 343; Ayni, *a.g.e.*, s. 17.

³ Paul Henry, *Milliyetler Meselesi* (trc. F. Baldaş), Ankara 1939, s. 9.

⁴ Henry, *a.g.e.*, s. 6.

⁵ Henry, *a.g.e.*, s. 15 vd.

19. yüzyılda millet ve milliyetçilik siyasal bağlamda değer bulmaya başlarken, bu konudaki teorik çalışmalar da hız kazanmıştır. Fransız düşünürü Kont Gobineau (1816-1882) üstün ırk kavramını ortaya atarak, ırklar ve uygarlıklar arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır.⁶ Ernest Renan'ın 1882'de yaptığı soyut (subjektivist) millet tanımı en çok kabul gören tanımdır. Renan'a göre milleti millet yapan unsurlar ne ırk, ne dil, ne coğrafya, ne de dindir. Irklar, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlığın yayılmasıyla önemini kaybetmiştir. Dil, insanları birleşmeye davet eder, fakat zorunlu kalmaz. Nitekim dil birliği, ABD ile İngiltere'nin, İspanya ile Güney Amerika'nın birbirinden ayrılmasına engel olmamıştır. Millet bir ruh, bir manevî prensiptir. Gerçekte birbirini tamamlayan mazinin haurasına ortaklık ile birlikte yaşama ve maziden intikal etmiş olan mirası değerlendirme arzusu milleti oluşturur.⁷

Ziya Gökalp'e göre kavim (le peuple) iki grupta incelenir. Birincisi iptidai kavimler; zümre (groupe) ruhuyla birbirine bağlı fertlerden oluşur (peuples primitifs). İkincisi milletler (nations).⁸ Gökalp, Durkheim'den mülhem olarak müesseselerini dinî esaslara dayandıran imamî; ferdi mülkiyet ve hürriyetin oluştuğu teşriî; din, hukuk, sanat, lisan, iktisat ve millî vicdanı oluşturmuş bulunan harsî millelerden söz eder ki,⁹ Gökalp'e göre milletin oluşum aşaması bu sonuncuda yani ortak kültürün meydana geldiği toplumlarda tamamlanmış olur.

Gökalp, cemiyetlerin geçirdiği aşamaları, aşiret toplumu (kabile anlayışı), kavim (ırk anlayışı), ümmet (din anlayışı), millet (kültürel birlik anlayışı) olarak sıralamaktadır.¹⁰

M. Kemal Atatürk, milleti tanımlarken Renan'a bağlılık gösterir, millet:

- Zengin bir haura mirasına sahip bulunan,

- Beraber yaşama konusunda müşterek arzuda samimi olan,

- Sahip olunan mirasın korunması konusunda iradeleri müşterek olan, insan topluluğudur.¹¹ İleride değinileceği gibi M. Kemal'in millet ve millî kimlik konusundaki görüşleri ırkçılık veya kavmiyet anlayışından tamamen uzak, kültür ve irade birliğine dayalı bir anlayışın ürünüdür.

⁶ Vehbi Belgil, "İrk Kuramı ve Türkler", *Cumhuriyet* gazetesi 26 Ocak 1991.

⁷ İler Turan, *Cumhuriyet Tarihimiz*, İstanbul 1969, s. 9; Henry, *a.g.e.*, s. 8.

⁸ Ziya Gökalp, *Makaleler II*, (Haz. Orhan Durusoy) Ankara 1977, s. 8 vd.

⁹ Ziya Gökalp, *Makaleler II*, s. 12. Ayrıca "Hilafetin Hakiki Mahiyeti", *Hilafet ve Millî Hakimiyet*, Ankara 1939, s. 5-6.

¹⁰ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri* (Çev. Kadir Günday) Ankara 1979, s. 64 vd.

¹¹ Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, Ankara 1971, s. 58.

2. TARİHİ SÜREÇ VE MİLLÎ KİMLİKLERİN OLUŞUMU

Millî egemenlik ilkesinin Fransız Devrimi ile yeni bir boyut ve siyasî bir anlam kazanmasından önce de dil ve din farkının önemi sık sık görülmüştür. Fakat bu faktörlerin millî bağımlılığı meydana getireceği ve yeni bir siyasî anlayışa yol açacağı düşünülmemiştir.¹² Bununla birlikte, İspanya'da millî kimliğin oluşmasında, 16.yüzyılda Çeklerin direnişinde, Balkan toplumlarının Osmanlı devletine karşı mücadelesinde din önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Fakat Fransa gibi komşularıyla dinî problemi olmayan ülkelerde din, belirleyici bir unsur olmamıştır.

Millî kimliklerin oluşmasında rol oynayan faktörler çeşitlidir. Güçlü merkezi iktidarların ortaya çıkması, ulaşım sistemleri ve seyahat güvenliği, hukuk birliği, ticaret ve para kullanımının artması ile ilişkileri genişleyen ve çeşitlenen insanların, ortak karakterler oluşturmak suretiyle yakınlaşması XVI.yüzyılda ortaya çıktı. Fakat bu olgunun bir ideoloji ile desteklenmesi ancak 19.yüzyılda gerçekleşti.¹³

Ülke ve toplumların sosyo-ekonomik yapılarına göre farklılıklar arzetmekle birlikte millî kimliğin oluşmasında "biz" olumlu ve "onlar" olumsuz öğeleri etkili olmaktadır. Eğer ortak unsurlar olan dil, din, tarih, ülkü vb. yani "biz" kuvvetli ise "onlar" olumsuz öğesine ihtiyaç azalmaktadır. Örneğin Batı Avrupa'da İngiliz ve Fransız millî kimliklerinin oluşmasında bu sağlam sosyo-ekonomik yapı etkili olmuştur.

Alman ve İtalyan ulusal kimliklerinin oluşmasında ise bağımsızlık ve siyasal birlik temaları etkilidir.¹⁴ Macarlarda soyluluk ve toprak aristokrasisi, Sırp ve Romenlerde ise nüfusun nisbeten karışık ve orta sınıfın gelişmemiş olması sebebiyle şoven ve asimilasyona dayalı bir toplum kimlik oluşturma süreçleri yaşanmıştır.¹⁵ Hindistan'da Gandhi faktörü ve İngiliz karşıtlığı, Japonya'da iküsadî ve fikrî bütünlük, Musevi milletinde din, Gürcülerde dil birliği toplumsal kimlik tanımlamasında en etkili faktörler olmuştur.¹⁶ Afrika toplumlarında "biz" kavramı yeterince gelişmediği için millî kimlikler "onlar" (biz olmayanlar) ögesi üzerine bina edilmiştir.¹⁷

¹² Hugh Steon-Watson, "Milliyetçilik ve Çok Milleddi İmparatorluklar", (Çev. Y. Tekin Kurat), *Belleten*, XXVIII/III (Temmuz 1964), s. 525.

¹³ Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Ankara 1977, s. 29.

¹⁴ Oran, a.g.e., s. 39.

¹⁵ Steon-Watson, a.g.e., s. 529.

¹⁶ İ. Turan, a.g.e., s. 9.

¹⁷ Oran, a.g.e., s. 43; İ. Turan, a.g.e., s. 16.

3. TÜRKİYE'DE MİLLET, MİLLÎ KİMLİK

Osmanlı devletinde, Batı Avrupa'daki toplumsal yapının ve burjuvazinin oluşmaması, yönetimin de Türklerin elinde bulunması, Türklerin millet/milliyetçilik tartışmalarının dışında kalmasına sebep olmuştur. Osmanlı resmi belgelerinde genellikle millet yerine "taife" veya "cemaat" kelimeleri tercih edilmiştir. Zaman zaman milleti erbaa (dört millet: Müslüman, Ermeni, Rum, Yahudi) veya milleti-i hâkime ifadelerine raslanır.

Ziya Gökalp'e göre Avrupa'da milli devlet oluşumunu sağlayan derebeyliğin yıkılması, basın-yayın hayatının gelişmesi, toplumsal iş bölümü, saltanat ruhunun azalması, hükümetin milli çıkarlara uygunluğu¹⁸ gibi düşünceler Osmanlı Türkiye'sinde yaşanmamıştır.

Türklükle ilgili çalışmalar, Avrupalı Şarkiyatçıların Asya Türklüğü hakkındaki araştırmalarıyla başlar. C. Borzecki, Arthur Davits, Leon Cahun, Vambery, Thomson bu araştırmacılar arasında sayılabilir. A. Vefik Paşa, İsmail Gaspıralı, Necip Asım, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Zeki Velidi gibi isimler de Türklük araştırmalarına katkı sağlamışlardır. *Genç Kalemler*, *Türk Ocağı*, *Türk Yurdu* gibi kurum ve yayın organları bu çalışmalarını desteklemiştir.¹⁹ Bu çalışmalar daha çok bilimsel ve kültürel bir mahiyet arz etmekte olup, önce hanedan, sonra dini birlik düşüncesi, siyasal milliyetçilik fikrinin Türkler arasında yayılmasını engellemiştir. Esas itibarıyla Balkan Savaşı felâketi Osmanlı, I. Dünya Savaşı Kemalist milliyetçilik anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁰ Bununla birlikte kapitülasyonlar, dış borçlar, Avrupa'nın bilgi, teknoloji ve sermaye birikimiyle Osmanlı devletini yarı sömürge haline getirmesi Avrupa'ya karşı milli bir tepkinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda ülkenin fiilen işgal edilmiş olması, bağımsızlık ve ulusal egemenlik temelinde bir milliyetçilik anlayışının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Misak-ı Milli, iktisad-ı milli, vicdan-ı milli, hâkimiyet-i milliye irâde-i milliye, istiklâl-i tam gibi kavramlarda tanımlanan ve desteklenen Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı,

¹⁸ Aynı, a.g.e., s. 94.

¹⁹ Bernard Lewis, a.g.e., s. 346.

²⁰ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara 1981, s. 18. 93 Harbi ve Balkan Savaşı, göçler nedeniyle Anadolu'nun nüfus olarak da Türkleşmesine katkı sağlamıştır. Rusya'dan gelen aydınların katkısı, ülkelerinin işgal edilmiş olmasıyla ilgilidir. Osmanlı hanedanına karşı oluşan tepkide de Batı işgaline karşı ülkesini koruyamamış olmasının etkisi vardır.

ırkçılıktan tamamen soyutlanmış, işgale ve Batı emperyalizmine karşı oluşu ifade eden bir niteliğe sahiptir.

Atatürk'ün bu konudaki görüşlerini ayrıntılarına geçmeden önce oluşumun koşulları ve ortamı üzerinde kısaca durmakta yarar olduğunu düşünüyoruz.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 19 Şubat 1920 tarihli oturumunda, "Türk" "millet" kavramları tartışılmıştır. Mebuslara göre "Türk" kelimesi çeşitli etnik unsurları (etnik küme) içine almaktadır. Karasi Mebusu Abdulgani Efendi: "Türk kelimesinden maksad, Türk, Kürt, Laz, Çerkez, anasırı muhtelif-i İslâmiyedir" demektedir. Hattâ Erzurum mebusu Hüseyin Bey, Yahudilerin de "Türk" kavramı içinde bulunduğunu ifade etmiştir.²¹ Kemal Karpat'ın belirttiğine göre Kürdler ve diğer Türkçe bilmeyen Müslümanlar da "Türk" kavramı içinde değerlendirilmiştir. Hiç Türkçe bilmeyen ve ırk bakımından da Türk olmayan Çerkezler, Pomaklar ve Boşnaklar Türk sayıldıkları için serbestçe Türkiye'ye göç etmiş ve yerleşmişlerdir.²²

Türkiye'de milliyetçilik ideolojisinin esaslarını ortaya koyan Ziya Gökalp, "millet"i "kültür toplumu" olarak tanımlar ve cemiyetin en gelişmiş aşaması sayar.²³ Gökalp, milliyetçilik ruhunun "terakki" ve "tekâmül" cereyanı doğurduğunu, millî vicdanın oluştuğu toplumlar için esaret ve sömürge olma tehlikesinin sonsuza kadar ortadan kalktığını belirtir.²⁴ Gökalp'in "millî kimlik" bakımından önemli saydığı, millî eğitim, eğitim ve öğretim birliği, okulların Maarif Nezareti'ne bağlanması gibi görüşleri, M. Kemal tarafından benimsenmiş ve daha sonra uygulamaya konulmuştur.²⁵

4. TÜRK MİLLİ KİMLİĞİ VE ATATÜRK

a. Tarihi Gerçeklik:

Devletimizin kurucusu büyük Atatürk, "millî kimlik" ve "millî kültür" konularında, Türk tarihinin bütünlüğü ve Türk devletinin devamlılığı ilkesinden hareketle, millî kimliğimizin oluşmasını tarihsel sürecin bir sonucu olarak değerlendirir.

²¹ T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. II*, İstanbul 1986, s. 193, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1339'dan naklen.

²² Kemal Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi*, İstanbul 1967, s. 57.

²³ Ureil Heyd, a.g.e., s. 70.

²⁴ Gökalp, *Esaslar*, s. 85, *Makaleler*, IV, s. 55.

²⁵ Şerafettin Turan, "Tevhid-i Tedrisat", *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, RCD Semineri, Ankara 1972, s. 82.

"Tarih-i Cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı devleti tesis eden ve bunların hepsini hadiset ile tecrübe eyleyen Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti."²⁶

"Bizim milletimizin hayat-ı esasını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı-yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devrine kavuşturur."²⁷ Bu sözler ile Atatürk, Osmanlı ve Selçuklu Türklüğü ile Orta Asya Türk tarihine "Büyük Türk Devri" olarak vurgu yapmaktadır.

M. Kemal Atatürk, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla ilgili olarak mecliste yaptığı konuşmada, Türk tarihi hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bundan 1500 sene evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye devleti mevcuttu. Dördüncü asr-ı hicride Selçuk hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icra-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer tarafından cenuba İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve garba, Anadolu'ya nüfuz etti. Bu Türk devleti beşinci asır evsasında Maveraünnehr ve Harezmi'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zaptu ile hududunu Kaşgar'dan Seyhun mecrasından Akdeniz'e Bahriahmer ve Bahriumman'a kadar tevsî etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefa-yı Abbasiye-yi yed-i ihtiyar ve idaresine aldı."²⁸

Burada, Orta Asya'dan başlayarak, çeşitli coğrafyalardaki Türk varlığı ve Türk hakimiyetinin yayılmasının kısa öyküsü ile halife-sultani ilişkileri milliyetçilik anlayışı içinde değerlendirilmektedir.

Atatürk, başka bir sözünde, tarihli geçmişin milli hayat bakımından önemini şu veciz sözlerle ifade etmektedir: "Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağlarından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticedir."²⁹

Demek ki Atatürk, ilke ve politikalarını oluştururken içinde yaşadığı coğrafyayı, Orta Asya'dan bugüne sürekli bir akış ve gelişme içinde olan Türk milletini ve milleterarası mücadelenin (yani tarihin) ortaya koyduğu

²⁶ *Söylev ve Demeçler, I, II, III*, Ankara 1989, s. 29 (Kısaltma: ASD).

²⁷ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1973, s. 151.

²⁸ ASD I, s. 293.

²⁹ ASD I, s. 423.

gerçekleri esas olmaktadır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı böyle somut ve gerçekçi bir temel üzerinde şekillenmektedir.³⁰

b. Millî Kültür ve Şuur:

Atatürk, Türk milletinin hem maddî hem de manevî kuvvet bakımından medenî ve asrî bir cemiyet olduğuna inanmaktadır.³¹ Ancak bu cemiyetin, uygarlığın ortaya çıkardığı bilim ve yöntemlerden faydalanarak daha da geliştirilmesi gereğini her fırsatta ifade etmiştir. Millî kültürün her türlü imkan ve vasıta ile desteklenerek geliştirilmesinin önemini vurgulayan Atatürk, eğitimin millî kimlik ve millî kültür bakımından önemini şöyle izah etmektedir.

"Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel, Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine, an'anat-ı milliyesine düşman olan bütün anaslarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmîlel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalın istizam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklal yoktur."³²

M. Kemal Atatürk, 20.3.1923'de Konya Türk Ocağında yaptığı konuşmada, millî benlik ve kültürden uzaklaşmış olmanın acı sonuçlarını dile getirdikten sonra, bunun, milletin geleceği için önemini şu sözleriyle vurgulamaktadır.

"Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, millet mefkuresini inhilâlê sai olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyet-i tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü; tarih vukuat, hadisat ve müşahadat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hakim olduğunu göstermiştir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvam-ı muhtelifê hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Bize ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezvil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün efal ve

³⁰ Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", *Atatürk Konferansları III*, Ankara 1969, s. 82.

³¹ *ASD I*, s. 244 vd.

³² *ASD I*, s. 246.

harekatımızla gösterelim, bilelim ki, milli benliğini bulamayan milletler, başka milletlerin şikâridir... Milli benliğe uzanılacak her eli şiddetle kurdığımız gün halas ve terakkiye vasıl olacağız."³³

Demek ki, milletin geleceği ve devamı, milli kültürün sürekli olarak geliştirilmesi ve milli hissin canlı tutulmasına bağlıdır. Bunu yapamayan milletler değer milletlerin avı olmaya mahkumdurlar.³⁴

"Bir milletin ruhu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkanı yoktur. Halbuki asırların mevludu olan bu ruh-i milliyeye, kavi ve daimî bir irade-i milliyeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez"³⁵ diyen Atatürk; "Millitemizin muttasıf olduğu kuvveti seciye, sarsılmaz irade ateşin milliyetperverlik ikisadi muvaffakiyetten nebean edecek feyizlerle de layık olduğu derecede takviye olunmak zaruridir,"³⁶ sözleriyle, milli ruh veya milli iradenin tarihî bir sürecin sonucu olduğunu bu kuvvetin milli istiklalini de kaynağını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Siyaset bilimi tarafından da bunun doğruluğu kanıtlanmıştır. Atatürk'e göre tarihi yapan; akıl, mantık ve muhakemeden ziyade hissiyattır.³⁷ Atatürk, milli hissin, toplumun yaşaması için ne kadar önemli olduğunu 16.03.1923 tarihinde Adana'da yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır:

"Felâketler, elemeler, mağlubiyetler, milletler üzerinde birtakım âmiller vücut bulmasına sebebiyet verir. Bu âmillerin başhıcası, öyle kara günlerden sonra milletin intibah ve vakarını bulması, kendi benliğini duymasındır... Milletimiz baştan başa böyle bir intibaha nail olmuş, tamam ve kamil bir millet halindedir... Milletleri yükselten bu havasa bir âmil daha ilâve edelim: İntikam hissi... Milletlerin kalbinde intikam hissi olmalı. Bu alelâde bir intikam değil; hayatuna, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır... Düşmana merhamet acz ve zaafur. Bu insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının zevalini ilân etmektir."³⁸

M. Kemal Atatürk, milli kültürün geliştirilmesi için eğitimin önemli bir araç olduğuna inanmaktadır. Eğitimin bir milleti, ya hür bağımsız, şanlı ve

³³ ASD II, s. 147

³⁴ Atatürk'ün Milli Kültür politikası hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Müjgan Cumbur; *Atatürk ve Milli Kültür*, Ank. 1981.

³⁵ ASD II, s. 184

³⁶ ASD II, s. 188.

³⁷ ASD II, s. 120.

³⁸ ASD II, s. 121.

yüce bir toplum halinde yaşatacağını veya esaret ve yoksulluğa sürükleyeceğini³⁹ ifade ettikten sonra, eğitim programlarının esaslarından "millilik" vasfını 16.7.1920 tarihinde toplanan Maarif Kongresini açış konuşmasında şu sözleriyle izah etmektedir:

"Milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbdan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliyeye ve tarihiyemizle mütenasib bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişaf-ı tamımı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettayın bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir."⁴⁰

Buradaki "milli terbiye" "evsaf-ı fitriyye", "seciye-i milliyeye", "deha-yı milli" tanımlamaları, üzerinde durulması gereken kavramlardır. Atatürk, her türlü yabancı ve yıkıcı-bozucu tesirlere karşı milli kültürü koruyup geliştirecek ve milletimizin dehasını ortaya çıkaracak bir eğitim programının gereğini vurgulamaktadır.

Atatürk, Türk milletinin, yüksek karakterine, çalışkanlığına, fitri zekasına, ilme bağlılığına, güzel sanatlara olan sevgisine, o kadar inanmakta ve güvenmektedir ki, yaptığı her iş ve oluşturduğu her kuruma milletinin damgasını vurmuştur.⁴¹

c. Milli Egemenlik:

Milli egemenlik, demokratik meşruiyet anlayışının bir sonucudur. 19.yüzyılda iktidar gücünün kullanılmasında, dinî ya da hanedan anlayışı yerine ikame edilmiştir.

³⁹ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1969, s. 81.

⁴⁰ *ASD II*, s. 19 vd. Ziya Gökalp de maarif politikasının kozmopolit olduğundan ve milli bir terbiye programı oluşturulmadığından yakınır. *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi*, Ankara 1961, s. 108 vd. Bunun doğal sonucu aydınların milli kültürden kopuk ve habersiz yetişmesidir. Gökalp bir şairinde;

"Bakınız mesela yazmış koskoca

Farabi Arapça Karamzın Rusça

Sina Celaleddin, Zemaşçeriler

Emeği Arab'a, Fars'a verdiler

Türk'ün hem kılıcı, hem de kalemi

Yükselmiş Arab'ı, Çin'i, Acem'i" diyor. *Kızılçelma*, Ankara 1978, s. 16-17

⁴¹ *ASD II*, s. 318 Onuncu Yıl Nutku.

Millî egemenlik ilkesi, milletin kendini yönetmesini veya kendi geleceği konusunda karar verme sürecinin, yine kendi istekleri doğrultusunda oluşturulmasını gerektirir. Osmanlı devletinde II. Meşrutiyede başlatılabilecek olan bu süreç, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ve hanedan hakimiyeti yerine millî hakimiyet ilkesinin uygulamaya konulmasıyla tamamlanmıştır.⁴²

Mustafa Kemal'in iktidarın kaynağını değiştiren bu anlayışı, Türk milletin eski tarihindeki meşhur kurultaylarına ve bu kurultaylarda devlet başkanını seçmelerindeki demokratik zihniyete bağlamış olması,⁴³ gelişmenin millî bünyeye uygunluğu ve Türk tarihinin bütünlüğü bakımından ayrıca dikkate değer bir anlayıştır.

M. Kemal Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin tam ve kamil anlamda demokratik bir cumhuriyet olup olmadığı tartışılabilir. Zaten cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde de bu tartışma sıkça yapılmıştır. Atatürk bu konudaki eleştirilere cevap niteliğindeki bir konuşmasında;

"Demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz"⁴⁴ sözleriyle, cumhuriyetin ulusal ve özgün yönünü ortaya koymaktadır.

Atatürk'ün devrim sürecinde aldığı her karar her uygulama, her düşünce ulusal boyutlarda ele alınmış, ulusal çözümler üretilmiş ve Atatürkçü gelişme kendine özgü ulusal bir model oluşturmuştur. Bu model, bütün toplumsal grupları içine alan kavrayan bir kurtuluş ve bağımsızlık modelidir.⁴⁵

Atatürk diyor ki; "Hürriyetin de, müsavatın da, adaletin de dayanağı millî hâkimiyettir. Korku üzerine hâkimiyet bina edilemez. Toplara istinad eden hâkimiyet payidar olamaz. Böyle bir hâkimiyet ve hatta diktatörlük, ancak ihlâl zuhurunda, muvakkat bir zaman için lâzım olur."⁴⁶

Hürriyetin, eşitliğin, adaletin ve her gelişmenin temelini millî hâkimiyet olduğuna inanan bir zihniyetin, bu düşüncelere aykırı uygulama içinde olması asla beklenemez. Cumhuriyetin ilk yıllarında biçimsel demokrasinin

⁴² D. A. Akbulut, *Saltanat Hilafet*, s. 72.

⁴³ Afet İnan, *Atatürk'ten Yazdıklarım*, s. 69.

⁴⁴ *ASD I*, s. 211-212.

⁴⁵ Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İstanbul 1988, s. 35 vd.

⁴⁶ *ASD III*, s. 127.

bütün şartlarının mevcut olmaması Atatürk'ün demokrat kişiliğini ve demokratik yönelimini ortadan kaldırmaz. Atatürk'ün kurduğu cumhuriyette millî ve demokratik yönelim iki temel unsur ve yadsınmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Eğer, Mustafa Kemal bir diktatörlük kurmak isteseydi, kendisi için bundan daha kolay birşey olamazdı. Millî Mücadele'de can alıcı bir rol oynayan ordunun itibarı yüksekti. Ordunun iktidarı ele geçirmesinin karşısında durabilecek hiçbir kuvvet yoktu. Fakat o, bu kolay yolu reddetti. Aktif politikada yer almak isteyen subayların, ordudan istifa etmelerini sağlayarak orduyu siyasetten uzak tuttu. Ordunun devlet işlerine müdahalesi konusunda o kadar hassasiyet gösterdi ki, faal görevde olan askerlere oy hakkı bile tanınmadı. Kemalist modelin bu bakımdan da bir benzeri bulunmamaktadır.⁴⁷

Mustafa Kemal, diğer konularda olduğu gibi, yönetim konusunda, halife-sultana karşı ideolojik mücadelesinde de "millet"i, "millî hâkimiyet"i temel almıştır. Büyük Taarruz'un yıldönümü münasebetiyle 30.8.1924 tarihli konuşmasında millî hâkimiyetin önemini şöyle açıklamaktadır.

"Efendiler, hâkimiyet-i millîye öyle bir nurdur ki onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkumdurlar."⁴⁸

M. Kemal Atatürk başka bir konuşmasında yönetimin meşruiyeti ve dayandığı ilkeler bakımından "irade-i millîye" veya "hâkimiyet-i millîye"nin yerini şu sözlerle vurgulamaktadır.

"İdare... kuva-yı umumiyye ile hidemât-ı umumiyyeyi tedvir ve ifa eden bir cihaz-ı umumidir. Bunda üç uzuv görürsünüz: Kuvvet, teşkilât, vazife! İşte efendiler, irade, hâkimiyet vs. dediğimiz kuvvet bu kuvvettir. Bu kuvvet, cemiyeti teşkil eden her ferdin ayrı ayrı kuvvetine faikür. Bir cemiyetin içinde beraber yaşamak mahkumiyet-i beşerîyesinden, fitriyesinden dolayı müşterek bir hiss-i içtimaî vardır. Manevî olan bu hiss-i içtimaî bir kuvvet ve nüfuz-ı içtimaî teşkil eder. Bu kuvvet zaman ile ve insanların terakkiyat-ı medenîyesiyle teali eder. İrade-i millîye, hâkimiyet-i millîye bu kuvvetten ibarettir."⁴⁹

⁴⁷ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (Çev. Fatmagül Berktaş), İstanbul 1986, s. 215 vd.

⁴⁸ ASD II, s. 185.

⁴⁹ ASD I, s. 226-7.

Atatürkçü düşünce, ulusal kurtuluş savaşının hazırlık ve örgütlenme aşamasından başlayarak, "halka", "millete", milli istek ve iradeye dayanmayı alınan her kararı, her teşebbüsü, millet adına, milletin temsilcilerine dayan-dırmaı,⁵⁰ yasal ve meşru zeminde kalmayı, temel ilke olarak benimsemiştir.

Atatürk'ün millî hâkimiyet prensibini (kendi deyiimiyle hâkimiyet-i milli-yeye müstenid) benimsemesini kolaylaştıran etkenlerin başında, Türklerin millî kimliklerini kazanmış olmaları ve millet kavramının derin bir geçmişe sahip olması gelir.⁵¹

Bu kültür temeli, Atatürk'ün hem milletüne sonsuz bir güven duymasını sağlamış hem de, millî iradenin tecellisini kolaylaştırmıştır. Milliyet ruhunun oluşmadığı, millî kültür ve şuurun gelişmediği bir toplumda, bu denli büyük bir siyasî, sosyal, iktisadî ve kültürel dönüşümü sağlamak kuşkusuz çok zor olurdu. Bağımsızlık fikrinin de, hâkimiyet fikrinin de en önemli payandası millet ve milliyetçilik olmuştur. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı siyasal dü-zeyde, iktidarın meşruluk temelleri, siyasî eşitlik ve halkın yönetime kaulması ve siyasî bağımsızlık fikriyle ilgilidir.⁵²

SONUÇ

Millî kimlik; Türkiye'de diğer modern dünyada olduğu gibi kültürel bir mensubiyet anlayışına dayanır. Gerek teoride, gerek uygulamada, ırkçı, şö-ven veya saldırgan bir amaca yönelmemiştir. Atatürk'ün "Ne Mutlu Türküm Diyene" vecizesinde, veya millet tanımında bu anlamdan hareket edildiği hemen görülür. Anayasamız da Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk saymış ve herkese vatandaşlık haklarını tanımıştır.

Atatürk'ün kültürel ve subjektif milliyetçilik anlayışı kaynağını Türk ta-rihinin derinliklerinden ve yaşadığı coğrafyanın özelliklerinden alır.

Bu anlayış, yurttaşların ortak ülkeler etrafında birleştirilmesi, millî ş-uurun canlı tutulması ve millî iradenin egemen kılınması ilkeleriyle pekiştirilmiştir. Mustafa Kemal'in her türlü sınıf ve zümre farkını ortadan kaldırarak, kaynaşmış bir toplum oluşturma isteği, ideolojik kaygıların önlenmesiyle birlikte, ülke insanını vatandaşlık düzleminde birleştirmeyi de amaçlamaktadır.

⁵⁰ Suna Kili, *Atatürk Devrimi*, s. 32.

⁵¹ Aydın Taneri, *Atatürk ve Milli Hakimiyet*, Ankara 1983, s. 17.

⁵² Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul 1990, s. 81.